

Iulia Mărgărit

O FAMILIE DE CUVINTE ÎNTREGITĂ: *COAJĂ*, *COJÍ*, *COJAN* ?

1. Cuvântul *coajă*, de origine slavă <*кожа*>, sub aspectul sensurilor, a stat în atenția lingviștilor, în nenumărate rânduri. Astfel, Sextil Pușcariu semnalează și comentează *coajă* printre termenii de origine slavă care, pe terenul limbii române, și-au modificat înțelesul: „*învăli* nu mai însemnează «înfășura», ca slavul *valiti*, *clin* nu *cui* ca slavul *klinū*, *coajă* nu «piele», cel puțin la dacoromâni și aromâni, ca slavul *kóža*” (LR, I, 282). Ulterior, ocupându-se de „împrumuturile vechi sud-slave în limba română”, G. Mihailă discută termenul din același punct de vedere. El enumera principalele accepții cu care acesta este cunoscut, urmând, până la un punct, DA: a. „scoarță (de copac etc.)”; b. „învelișul exterior al fructelor, al semintelor etc.”; c. „învelișul oului”; d. „partea exterioară, mai tare, a unor elemente coapte, fripte etc.”; e. „crusta unei răni”; f. „scoarța pământului”; g. (inv., rar.) „învelișul tare al unor moluște sau crustacee” (Mihailă 1960, 76). Împărțind punctul de vedere al înaintașului său, G. Mihailă exclude sensul 8. din DA [fig.] „vită foarte slabă”. Prin desfășurarea astfel limitată, lingvistul marchează absența înțelesului „*pellis*” (Bernecker: 597) al etimonului slav, păstrat în bg. *кожа* a. „piele (de om, de animal); b. „blană, piele de animal”; scr. *kóža* „piele (de om, de animal); blană”; sloven. *kóža* „idem”, rus., ucr. *кожа* a. „piele”; b. „blană prelucrată” (*ibid.*). Așadar, până la o anumită dată, s-a susținut, în mod unanim, că semantismul etimologic al împrumutului vechi slav *coajă* nu s-a perpetuat în limba română.

2. Cea mai veche atestare de care dispunem, *coajă* „piele de animal”, provine din Muntenia: *Locul era pe moșia unor oameni pitici. Cetățile și colibelete lor erau făcute din coji de oaie* (P. Ispirescu, *Basme păgânești*, 1879, 62). Către începutul secolului trecut, Herzog, Gherasim, M., IV: 235, au consemnat, pentru Bucovina *coajă* cu evoluție de sens: de la „piele” la „vită, animal numai piele”, cu alte cuvinte „vită foarte slabă”. Accepția, în compusul *coajă de vacă*, fusese atestată pentru Moldova, cu ceva timp înainte (valorificată ulterior în DA): *Demult, hăt demult, pe când bunica mamei era copilă mică, în orașelul Neamț trăia o femeie văduvă care avea ca avere câteva coji de vaci, niște oițe și un băiețel slab și el de suflă vântul prin el* (Şez., VII, 137). Probabil, sintagma *coji de vaci* definește, animalele indicate, într-un stadiu de degradare fizică, corespunzător expresiei „piele și os”. Reținem, prin urmare, semantismul dialectal *coajă* „vită (vacă) extrem de slabă”. După îndelungată vreme, aproximativ o jumătate de secol, acesta este semnalat, într-un spațiu total diferit (Făgăraș, com. Șercaia, satul Vad), unde *coajă* reappears tot ca termen peiorativ „vită slabă, neîngrijită” (*Lexic reg.*, II: 41). Sensul (inv. și fig.) „vită sau oaie foarte slabă” este actualizat recent în MDA s.v. 18.–19.

Relativ în aceeași perioadă, *Gl. Argeș* (1957) aduce date în plus, căci s.v. *coajă*, întâlnim grupate câteva expresii al căror nucleu nominal semnifică, de

această dată, „piele (la om)”: *a-i da (a-i trage)* (cuiva) *pe coajă* „a bate”; *a întări din coajă* (sau *din piele*), aşadar, în completarea autorului, a. „a răbda, a suferi”; b. „a refuza cuiva ceva, a se face a nu pricepe”; *a fi tare de coajă* „a suferi, a răbda; a fi încăpățanat, a nu ceda”. Corespondența celei de a doua expresii, *a întări din coajă (sau din piele)*, menționată de către autor, ne întărește convingerea că neîndoilenic vechiul termen slav a continuat să supraviețuiască la nivel dialectal. În varianta *a o lua pe coajă*, expresia se întâlnește în ținutul învecinat (Teleorman), după cum atestă opera lui M. Preda: *Ce dracu o fi acolo în Spania, ce caută nemții acolo? – Ce să caute, răspunse Cocoșilă, Vrea s-o ie i pe coajă!* (Moromeții, 1955: 130). *Vreți să vie directorul și s-o lăuați pe coajă?* (op. cit.: 423). Mai târziu, aceeași expresie apare și în opera lui D. R. Popescu, *Orașul îngerilor*, 1985: 177: *No, zic, ai început bine! O ie i tu pe coajă!*”. Din mărturia orală a scriitorului, acesta cunoaște structura citată din Oltenia, unde a copilarit. Mai amintim *Ostinato*, 21, de Paul Goma, ca și *Păsările*, 94, de Alexandru Ivasiuc, care înscriu termenul în aceeași zonă a atestărilor pentru *coajă, recte*, Transilvania și Muntenia. În ultima dintre provincii, de altfel, expresia în diverse variante, are curs destul de larg, în prezent.

În același sens, al informațiilor referitoare la termenul discutat, atlasele lingvistice regionale aduc noi mărturii referitoare la conservarea înțelesului etimologic. Pe hărțile ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 1. MN, în puncte din Teleorman, Olt, Argeș, Dâmbovița și Giurgiu, respectiv, pct. 770, 773, 779, 757, 767, 768, 770–773, 788, 796, 802, 803, 806, 827, a fost notat, ca *pl. tant., coji* „mătreată”¹, afecțiune legată de... pielea capului (la om) (*am făcut coji în cap; ele [femeile] știe, că să lă mai des / pct. 770; are coji în cap / pct. 779*), cu același semantism, compusele *coji de cap / pct. 716, coji din cap, ibid. / pct. 827*, dar și la animale, *coji* „boală de piele la oi, manifestată prin descuamare și căderea lânnii” (*ibid.*, V, Pl. 157 / pct. 714, 763, 773, 827, 891), reprezentând județele Prahova, Argeș, Olt, Constanța. De fapt, *coajă*, semnificând „piele (la animale)” și figurat „piele la om”, este și firesc ca dezvoltarea de sens „boală de piele” să urmeze același paralelism. În aceste condiții, considerăm că putem afirma, fără riscuri, faptul că termenul *coajă*, cu sensul originar „piele”, a pătruns în limba română. În plus, apelând la dialectele sud-dunărene, găsim elementele care să ne sprijine afirmația.

Așa, de pildă, împrumutul slav, cu acceptia menționată, s-a păstrat și în meglenoromână: *Dúpu țea rugăčúnça, mu lărça ārmási gręāļa și rudi únā fęátā, cu coajă di pórcu prísti ja.* (După acea rugăciune, nevasta rămase grea și născu o fată cu piele de porc pe ea). DP 183/5; *Cyája aų dárára fuáli, di si puártă ápu.* (Pielea

¹ Vezi, în acest sens, definiția termenului din DEX, „părțicile de epidermă de culoare albicioasă care se desprind de pe pielea capului”. De fapt, termenul *coji, pl. tant.*, cu semantism dialectal, amintește fr. *pellicules*. Similitudinea dintre acestea, prin semantismul exprimat, pare deplină, cu mențiunea că termenul romanic și formal, prin aspectul său diminutival, amintește baza derivativă (*pellis*), fragmentată în mici particule = *pellicules*.

o făcură burduf, ca să care apă) MP 244/1; *U scuǎsi cǎjǎja [di cáprǎ] di pri ja sfǎši fjǎtǎ*. (Scoase pielea [de capră] de pe ea, [și] se făcu fată.) MP 128/7; *Gǎida i fǎtǎ din únǎ cǎjǎ di yǎja*. (Cimpoiul e făcut dintr-o piele de oaie). Cerna T. *Cǎjǎ di (la) óklǎ*. Pleoapă. ALR I, 1, h. 17/013².

Pozitia consolidata a vechiului împrumut slav în lexicul meglenoromân se reflectă și în faptul că numele a generat ca și în dacoromână, numeroase expresii: *L'-u anfló cǎjǎja*. (Lit. I-a umflat pielea = I-a tras o bătaie). Cap 172/32; *Cǎjǎ u scǎti*. (Scoate pielea [de pe om], îl sărăceaște.) Cap 172/34; *Mi turǎsti coj di méčcǎ*. (Lit. Îmi aruncă blânuri de urs. = Îmi vinde blana ursului din pădure.) Pap M 66/11; *Neagrǎ cǎjǎ-ń lipiš pri fǎtǎ*. (Lit. fig. Neagră piele mi-ai lipit pe față. = M-ai întristat.) Cap 191/5; *Lǎ prumǎncó cǎjǎja*. (A început să-l „mǎnânce” pielea.) Dms, s.v.; *Ai cǎjǎja grǎsǎ*. (Lit. Ai piele groasă. = Ai obrazul gros.) Dms.

Raportul dacoromână-meglenoromână i-a preocupat pe lingviști care au exprimat opinii diferite. Ov. Densusianu considera meglenoromâna „un subdialect al dialectului dacoromân” (ILR, I, 214). În acest sens, el oferă o listă a cuvintelor existente numai în meglenoromână și dacoromână (cf. *antsileg* – *înțeleg* – ar. *prindu*; *arzint* – *argint* – ar. *asime*; *drum* – *drum* – ar. *kale*; *floari* – *floare* – ar. *lilitse*; *friguri* – *friguri* – ar. *h'javro*; *frik* – *frig* – ar. *arcare*; *criel*, *crier* – ar. *mōduo*, *minte*; *lēc* – *leac* – ar. *yatrie*; *moş* – *moş* – ar. *auš*; *nas* – *nas* – ar. *nare*; *pimint* – *pǎmānt* – ar. *lok*; *skimp* – *schimb* – ar. *aleksesku*; *timp* – *timp* – ar. *Keró*, *an*; *trimet* – *trimet* – ar. *pitrek*; *utsit* – *ucid* – ar. *vatom*; *vink* – *înving* – ar. *nikisescu* (Densusianu, ILR, 214; *Dialectologie*, 103). Recent, Atanasov 2002, 284 susține aceeași apropiere, punând accent pe elementele vechi slave comune dacoromânei și meglenoromânei. El confirmă *cǎjǎ* (p. 111, 165, 284), pl. *coj* (p. 112, 163, 175) între împrumuturile vechi slave, identificând un număr destul de mare de elemente comune meglenoromânei și dacoromânei: *ǎmplitiri* – *împleti*; *ǎnvǎrtiri* – *învǎrti*; *babǎ* – ~; *brazdǎ* – ~; *clești* – *clește*; *clòput* – *clopot*; *cǎln*, *cǎnigmati* – *clin*; *cǎjǎ „piele”* – ~; *cojoc* – ~; *cǎsǎ* – ~; *coş* – ~; *cusitǎ* – *cositǎ*; *gǎrdu* – *gard*; *gréndi* – *grindǎ*; *gǎrširi*, *gǎršóri* „a greși, a uita” – *greși*; *gléznǎ* – ~; *gol* „dezbracat” – *gol*; *gréblǎ* – ~; *guníri* – *goni*; *izvór*, *izvórcǎ* – *izvor*; *jal* „necaz” – *jale*; *jar* – ~; *lapuvitǎ* – *lapovitǎ*; *lipiri* – *lipi*; *lóngǎ* – *luncǎ*; *lupátǎ* – *lopata*; *nivěstǎ* – *nevastǎ*; *mǎncǎ* – *mónca* – *muncǎ*; *mǎnciri* „a se chinui”; *nivolǎ* – *nevoie*; *pǎrleaz* – *párleaz*; *párlög* – *párloagǎ*; *pǎtic*, *petic* – *petic*; *plaz* – ~; *plǎtiri* – *plǎti*; *prag* – ~; *pumčánǎ* – *pomanǎ*; *pupǎrirì* – *opári*; *ránǎ* – *ranǎ*; *rǎniri* – *rǎni*; *rǎṣniť* – *rǎṣniť*; *rǎṣníri* – *rǎṣni*; *sitǎ~*; *scǎmpu* – *scɔmp*; *slab* – ~; *sútǎ* – ~; *trup* – ~; *ubráz* – *obraz*; *vrěamí* – *vreme*. Reproducerea integrală a listei demonstrează, pe de o parte, apropierea dintre meglenoromână și dacoromână, pe de altă parte,

² Exemplele au fost preluate din *Dicționar meglenoromân*, coordonator Nicolae Saramandu, în curs de publicare (cf. „Fonetica și dialectologie”, 2010).

evidențiază semantismul etimologic al unor termeni necomentat de către autor în vreun fel: cel dintâi, *coajă* „piele” (cf. ar. *Kele*), apoi *gol* „dezbrăcat” (cf. *goli* refl. „a se dezbrăca”, în sec. al XVI-lea, *dezgoli* „idem”, în graiurile românești din Bulgaria – Mărgărit, CES, 94), *mănciri* „a se chinui, la care a fost omis corespondentul *munci*, ori glosa *măncă*, *măncă* „chin, necaz”; la altele, semantismul indicat nu apare în dacoromână: *greși* „uita”, probabil, un aport ulterior al mediului neoslav. Poziția lui Sextil Pușcariu și Theodor Capidan, care susțin originea sud-dunăreană a meglenoromânilor nu interesează în cazul de față.

3. Pe lângă numele *coajă*, textele dialectal-folclorice atestă prezența verbului *coji*, cu înțeles etimologic, „a îndepărta pielea unui animal, a jupui, a despui”, un derivat intern, atestând indirect baza derivativă *coajă*. Cea mai dintâi atestare de care dispunem, provine din Bistrița-Năsăud, verbul fiind înregistrat într-un glosar local (v. Iuliu Bugnariu, *Dicționar poporul*. Cuvinte românești din jurul Năsăudului, de popor grăite și tot pentru popor alcătuite, „Gazeta de Transilvania”, Brașov 1887/1888). Aproximativ în aceeași epocă, termenul a fost înregistrat în partea sudică a țării, în creații folclorice: *Dat-a ciuta făr de vad, / Eu mai jos că m-am lăsat / Cu murgu-n apă-am intrat: / În suliță c-o luai / Să pe mal c-o aruncai / Zăbovii pân ce-o cojii* (= belii) (Teodorescu, P. P., 69). Adaosul din paranteză pare o intervenție, deloc întâmplătoare, a culegătorului: *Unii la berbeci cojea* (= jupuiau) / *Alții lemne grămădea, / Alții carne perpelea* (id., ibid., 515). Procedeul ar putea semnifica preocuparea autorului pentru dezambiguizarea textelor și îndepărțarea posibilităților de percepere eronată a verbului *coji*. Aceși semantism apare și în texte din Bucovina, publicate puțin timp mai târziu: *Alții oi că cojea, / Alții maiuri [= ficați] părjolea, / Inimioara-și mai prindea* (Vasiliu, *Cântece*, 17).

Materialele dialectale culese în anii din urmă, după principiile AFLR, îmbogățesc atestările. În acest sens, volumele de texte dialectale din partea sudică a țării, aduc astfel de mărturii: *Când să cojește pielea unui ied sau a unui miel, anume pentru burduf, nu să mai spintecă peste tot* (AFLR / pct. 679, Cepari, Argeș). *Am pus rosacu acolo [în cabină], că dimineața să-l cojim și când el [jderul] a inviat, râcăia în rosac [= rucsac]* (TDM, I, 56, pct. 676, Lerești, Argeș): *Mielu-l cojim frumos* (AFLR / pct. 721, Andreiașu de Jos, Vrancea). Aici se cuvine să subliniem o anumită extensiune a semantismului de bază, prin cuprinderea altor agenți în afara omului. De pildă, acțiunea prin care se îndepărtează *coaja* poate fi săvârșită și de animalele de pradă: [Ursul] *nu mănâncă carnea, dăcăt o cojește oaia, rămâne pielea-ntreagă. O cojește ca omu, cu ghearele dă alături pielea* (AFLR / pct. 674, Nucșoara, Argeș). Informațiile din ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 180, cuprinzând răspunsuri la chestiunea [2529] „Ce zici că faci cu mielul, când, după ce l-ai tăiat iezi pielea de pe el?” confirmă, pentru verbul *coji*, aproximativ aceleași zone din partea sudică a țării, de unde au fost extrase exemplele citate *supra*, respectiv, Argeș (majoritar, pct. 674, 676, 677, 681, 682) și Vrancea (pct. 721). Secvența redundantă *cojește pielea* atestă perpetuarea bazei derivative, indirect ca verb, preferat, pentru transparența lui lexicală.

3.1. Verbul *coji* a dezvoltat un sens figurat „a bate foarte tare pe cineva (până la a-i lua pielea)”, sens cu care a fost atestat în Părteștii de Jos, Suceava: *Dacă mai faci o pozna te cojesc* (LR, XI, 1962, nr. 6, 648), *ad-litteram*, „îți iau *coaja* = pielea” (cf. *a fi vai și amar de pielea cuiva* – v. DLR s.v. *piele* I.1.). Același înțeles, dar pe baza expresiei corespunzătoare, a fost notat de Herzog, Gherasim, M. IV 43: *a coji* (pe cineva) *în bătaie* „a(-l) bate bine”.

În paralel cu acest verb, dicționarele înregistrează un paronim, dar cu același sens, *coși*, atestat începând cu LB. Cele mai multe atestări provin din Bucovina și din nordul Moldovei: *De n-ar afla toate în rânduială și macul strâns pănă-ntr-un fir, curat-curătel, apoi să știe că or coși-o în bătaie* (Sbiera, *Povești*, 214/2). *Ia ciomagul lui de văcărie, căci era văcar și unde prinde a mi-l croi pe cel de la margine, adică pe bietul Sfântu Petrea [...]. Atunci Sfântul Petrea zise: „– Doamne, mai dă-te și Tu la margine, că pe mine m-a coșit în bătaie!”* (Şez., I, 264/12 – Suceava). *De nu-i repede la picior, îl coșește de bătaie* (Elena Sevastos, *Nunta*, 260/16). *Îți vine câteodată să-i coșești în bătaie, dac-ai sta să te potrivești lor* (Creangă, *Amintiri*, 39/6).

Apropierea paronimică determină suprapunerea acestora: *Mă coșeșc și m-or cojit puricii* (Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243).

3.2. DA consideră *coși* un împrumut din ruteană, SDLR optează pentru rusă *kokošiti* „a bate” ori sărbă *kōsiti* „a sfâșia”, atribuind aceluiași verb ambele accepții: 1. „bat rău, snopesc, burdușesc”: *L-a coșit în bătaie*, dar și 2. „ciupesc, pișc tare”: *Ne-au coșit tânțarii* (Creangă). CADE procedează similar, reunind ambele înțelesuri s.v. *coși*, cu repartitia „Mold., Bucov., Trans.”

Greu departajabile, formal și semantic, *coji* / *coși* ar putea avea aceeași origine. Formal, descendența *coși* < *coji* nu este imposibilă. Menționăm că în ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 157 / pct. 714, pentru „boală la oi, manifestată prin descuamare și cădere lânii”, se indică în pct. 714 var. *coși* în loc de *coji*. Această posibilitate ar fi deschis drumul către etimologia populară și posibilitatea ca, cel puțin unele acțiuni să fie raportate la *coș*, ~-i „inflamații mici ale pielii provocate de înțepăturile unor insecte (purici, Tânțari)”. Situația a fost favorizată de restrângerea tot mai evidentă a ariei de răspândire a fostului împrumut slav *coajă* și a verbului corespondent, creat pe terenul limbii române. De altfel, pentru început, în absența unor materiale dialectale sistematice, informațiile în privința acestora erau cu totul precare. Așa se și explică poziția DA de s.v. *coși III* (Prin apropiere de *coajă*, refl. „a se coji, a se beli de scoarță”; tranz. „a coji, a beli” LB). Departajarea celor două paronime s-a operat până la un punct, căci dacă ambele variante *coji*, *cogi* înseamnă „a bate zdravăń”, în schimb *coși*, cu excepția atestării *cogi* din Bucovina (v. Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243), pare specializat pentru agresiunea insectelor mici, iar *coji*, la rândul lui, la fel de specializat pentru acțiunea omului (ori a animalelor) asupra altor animale = „écorcher”. De asemenea, *coji* exprimă și sensul „a bate” în grade diferite, până la a desprinde pielea cuiva, care „a luat-o pe *coajă*”.

4. Termenul *coajă* atrage atenția în explicațiile lingvistice ale lui Gh. Ghibănescu. Referindu-se la influența slavă asupra limbii române, el observă că unele dintre

cuvintele slavone au fost întrebuințate „pentru a numi lucrurile de același fel în seria animalelor și a plantelor” (*Vorbe*, 24), întrucât existau deja suficienți termeni moșteniți din latină. Un astfel de caz „elocvent” este considerat de Ghibănescu „slavicul *coajă*, alături cu latinul *piele*” (*ibid.*). În explicațiile următoare, el elaborează o adeverată etimologie pe baza nucleului *coajă*: *Numai pielea nespălată se cojește*. [= se durifică, crapă, amintind pielea animalelor, căci devine *coajă*, ca a acestora, acceptie neevaluată de Gh. Ghibănescu], *altfel copacii la noi au coajă, iar nu piele, pot avea cel puțin pielită. Muntenii care au văzut pe cei de la șes că umbără cu pulpele goale și deci au pielea crăpată, i-au poreclit în derâdere cojeni, adică au coajă pe trup în loc de piele* (*id., ibid.*). Pentru Ghibănescu metafora *coajă pe trup* semnifică „scoarță de copac” și nu „piele de animal, îngroșată, degradată de condițiile improprii de viață”. În sensul afirmațiilor autorului citat, menționăm participiul *cojiti(ă)* [referitor la mâini sau la picioare, sub aspectul pielii] „asprite, cu crăpături, amintind prin duritate *coaja* animalelor”: *Învârtind căciulile în mâinile lor, cojite de soare și de ger* (Delavrancea, *Sultănică*, 174). *Privirile lui se opreau pe mâinile ei... cojite și butucănoase* (Vlahuță, *Nuvele*, 16). Cu alte cuvinte, participiul verbului corespunzător semnifică [despre pielea umană] „a deveni *coajă*”.

4.1. În fond, Ghibănescu, pentru a explica conturarea termenului peiorativ, raportează *cojan* la *coajă* „scoarță” și nu la acceptia „piele”, care, neîngrijită corespunzător *se cojește*, capătă atribute de *coajă*. CDER, 2181, nu respinge ipoteza, ci o nuantează: [Cojenilor] *obișnuind să meargă cu pulpele goale, pielea li se îngroașă până ajunge la aspect de scoarță, dar, mai curând, este vorba de o etimologie populară; trebuie să ne gândim la o evoluție de la „scoarță, coajă” la „aspru, cu grunji” și de aici la „necioplit, grosolan”*. și Ciorănescu (ca și Ghibănescu), nu are în vedere semantismul etimologic al termenului, atras și derutat de un altul actual „scoarță (de copac)”.

4.2. În esență, *cojan* constituie un termen peiorativ. Dicționarele, cu excepția SDLR, oferă definiții din care rezultă respectiva calitate a termenului, începând chiar cu Laurian, Massim: „apelațiune ce muntenii sau mocanii aplică câmpenilor, aşa încât **munteanu** sau **mocanu** se opune la *cojanu*. DA 1. „poreclă dată țăranilor munteni de către ardeleni (Părvescu, *Hora*); numire dată în batjocură sau ca insultă de către **munteni** (locuitori de la munte) *câmpenilor*; numire folosită pentru a deosebi **mocanii** de la plai de podgorenii (*cojanii*) de la vale”. CADE „poreclă dată locuitorilor de la șes de către cei de la munte”; „poreclă dată **țăranilor din Muntenia** de către *ardeleni*”. SDLR „câmpean, locuitor de la câmp”. TDRG (nu tratează termenul!). NSDU (reg. în opozitie cu *mocan*) „locuitor de la câmpie” (s.v. *coajă*). MDA 1. „poreclă dată țăranilor din Muntenia de către ardeleni. 2. „nume depreciativ dat de locuitorii din zone muntoase și deluroase țăranilor de la șes”. 3. „nume întrebuințat pentru a face distincția între mocanii de la plai și podgorenii de la vale”.

Dacă, în general, *mocan(i)* definește locuitorii dintr-o provincie a țării (Transilvania), în opozitie cu cei din Muntenia, sau pe cei de la munte, în opozitie cu cei de la șes, *cojani*, alteori distincția de bază devine operantă în cadrul aceluiași

ținut (cf. Arvinte, *Terminologia*, 157, *cojan* „poreclă dată unui locitor din regiunea de deal a Moldovei de către cei de la munte”). Indiferent de esența definiției, termenul își păstrează constant caracterul de poreclă și o anumită conotație peiorativă.

4.3. Pentru început, diferențele între cele două categorii erau evidente în port, după care erau recunoscuți³: „În unele locuri vedeam numai **cojani**, în altele erau numai **mocani**. În câte un sat fi găseam și pe unii și pe alții. Si între ei observam deosebiri. **Cojanii** își băteau joc de ceoareci **mocanului**. Acesta își legă mireasa cu **giumbir**, **cojanul** cu **băriș**. Celălalt dăruia numai la masa-mare și râdea de «calicia» **cojanilor**” (Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, 1916, 745). Confruntarea dintre cele două categorii este descrisă pentru jud. Râmnicul-Sărat de I. Stoian, *Păstoritul*. Situația a devenit, rapid, tranșantă în sensul că *mocan* și *cojan* se atribuia reciproc ca supremă injurie. M. Preda (*Moromeții*, 300) consemnează un schimb de cuvinte la nivelul director / învățător în Siliștea-Gumești: „**Mocane!** Ai venit aicea în **ițari** și te-ai ghifluit ca un porc și acum urli și strigi la el de parcă ar fi ordonanța ta! Obraznicule! Neraușinat ce ești, fir-ai al dracului de **mocan!**” În timp, lucrurile au luat o întorsătură neașteptată. În unele locuri, mocanii au revenit din ce în ce mai des, la marginea unei pădurici sau a unei gârle apărând „o nouă târlă, adică un nou mic sat mocănesc. Astfel, câmpia Râmnicului [Sărat] se umplu de aceste târle. Ele se mutau din loc în loc după pășune. Locurile rămase după mutarea lor se numeau «siliști» și erau privite ca cele mai bune pentru agricultură” (Stoian, *Păstoritul*, 42). În acest fel, între *mocani* și *cojani*, s-a creat o anumită relație, unii preluând „cu bucurie” locurile „îngrășate” de ceilalți. Dar *târlele* s-au alipit satelor *de cojani*, astfel încât localnicii stabili și păstorii au început lupta pentru supremație. Uneori, *cojanii* au fost asimilați de noile așezări mocănești, alteleori s-a-nțâmplat invers: agricultura a trecut pe planul întâi, păstoritul rămânând în plan secund. „*Mocanii* au devenit agricultori, îndeletnicire practicată cu «un fel de silă»” (Stoian, *op. cit.*, 42). Ei pretind să fie sociotenți în continuare *mocani*, chiar dacă nu mai au niciun „pkieior de qai”, ca dovedă a prestigiului cu care aceștia percepuseră odinoară termenul. Stabiliti, în același mod, în Dobrogea, devenind sedentari (= localnici), ei afirmă și întrețin același sentiment față de populația agricultoare băstinașă: „Pentru locuitorii locului, pentru **mocani** adică, cel care vine din aceste părți cu terenuri arabile, privit cu dispreț, este un **cojan**, termen a cărui origine nu a putut fi pe de-a-ntreregul lămurită. Există un antagonism între aceste două părți de neam, ca cel ce există cândva între getii de la mal și dacii de la munte”. (Nicolae Iorga, *Locul Românilor în istoria universală*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 108).

Cojan în conformitate cu opera lui Panait Istrati a cunoscut o specializare de sens pe care dicționarele nu au înregistrat-o. El denumește „țăranul”, în general, și

³ Desemnarea cu un nume sau altul i-a însoțit pe purtătorii lor în timp și în spațiu. În comunitățile românești din Ucraina, situate la est de Bug, am întâlnit *Mocăni* ca nume a unei părți din sat, dar și a locuitorilor acesteia, fără să se mai știe explicația: *Mocăni, eu aşa am apucat, da de ce ne zice aşa, eu nu ştiu. Ne ducem devale în ţenră: „Iacă au venit **mocăni!**”* (Alexandrovka, raion Voznesensk, reg. Nikolaev).

„tăranul sărac”, în special, din Bărăgan, cu alte cuvinte, *cojan* reprezintă un sinonim pentru categoria socială amintită. De altfel, în *Ciulinii Bărăganului*, termenul apare constant cu înțelesul „tăran (din partea locului)”, cu ambele nuanțari semantice:

1. „tăran”:

*Uite: domnu' Vasilică, judecător la Călărași, domnu' Andrei, ceaprazar la București, domnu' Tache, mare stămbar la Brăila! Aștia toți sunt băieți de **cojan** de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu pleau? Argați! Niște târâie-brâu! Și-au ajuns oameni!* (*Ciulinii*, 197)⁴;

*E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărîte ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case tărânești, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de **cojani** grăsulii și îmbrăcați în costume naționale, care-arăta parc-ar fi toți numai primari, niște vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mânâncă nouă câinii.* (p. 241). *Niciodată n-am fi crezut că mizeria **cojanilor** și cruzimea boierilor ar putea dezlănțui asemenea grozăvii.* (p. 251)⁵.

2. „tăran sărac”:

*Era o mulțime de **cojani** cu căruțele, gata să ne ducă până la Fetești sau și mai departe încă.* (184).

*Cu față zbârcită de amărăciune, **cojanul** cântarea în palmă știuletele, îl privea lung, îl mirosea și se văicărea. Erau niște bieți nevoiași, vlăscenii ăștea, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița: slabî, **numai piele și os**, cu fruntea brâzdată de tineri încă, privirea tulbere, nebărbieriți cu săptămânilor. Pe cămășile lor, lungi până la genunchi, nu mai puteau număra peticele. Pantalonul nu era decât o grămadă de zdrențe. **Desculți, cu capul gol**, adevărați cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne* (p. 222).

*Era un țigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase și mănoase muncite de **cojani** ca de-alde noi.* (p. 180).

*S-au dus **cojanii** singuri la curte, dar boierul, care era și deputatul județului, tocmai plecase la București, în noaptea aia. Logofătul îi primi și mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot și puse pe argați să-i gonească* (p. 229).

— Așa e! Așa e! strigă **cojanii**. Vrem pământurile noastre! (p. 234).

5. În legătură cu originea termenului, subliniem faptul că dicționarele, majoritar, au omis problema din structura articoului corespunzător, tratând cuvântul fără a onora paragraful rezervat etimonului. În SDLR se propune v. sl. *kožan* poate, după Philippide, O. A., 114 ca de altfel și în DEXI, dintre dicționarele recente. Anterior, Laurian, Massim (Glosar) au considerat cuvântul, după formă, un derivat de la *coajă*, fapt care ni se pare evident. Dar autorii pleacă și de la argumente de ordin semantic, considerând esențială pentru *coajă* „însemnarea «piele de oaie»”. Prin urmare, *cojan* ar semnifica „cel care poartă veșmintele din piele de oaie”. Pentru astfel de haine ni se par potriviti, mai ales, *mocanii*, în calitatea lor de *oieri*, și nu cîmpenii, recunoșcuți pentru sărăcia lor, și prin urmare, pentru imposibilitatea de a fi avut în proprietate atâtea oi, încât să poarte, cu toții, cojoace, dacă aceasta ar fi explicația reală.

⁴ Citatele au fost extrase în totalitate din aceeași operă a lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, Chișinău, „Litera”, 1997.

⁵ Mulțumim, și pe această cale, colegului Victor Celac, care ne-a pus la dispoziție citate din corpusul de texte electronice al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Poate că Ghibănescu a intuit motivația poreclei, generată de faptul că locuitorii de la câmpie umblau, de regulă, fără încăltăminte, mai mult decât în regiunile muntoase, și nu își protejau pielea, „ajutați” de sărăcie, dar și de climă. Aspectul rebarbativ al epidermei, durificat de grele încercări și schimbări de anotimpuri, cărora aceștia din urmă le făceau față statornic cu picioarele goale (v. *supra*: *slabi, numai piele și os; desculți, cu capul gol*), aminteau, probabil, pielea animalelor, care multă vreme a continuat să se numească cu împrumutul slav *coajă*. De aici și transferul onomastic, ca termen peiorativ, pentru vitele slabe, neproductive în Bucovina (v. *supra*), Maramureș, astăzi chiar (informație orală), sudul Transilvaniei. Probabil, exemplarele „piele și os”, au fost supranumit *coji*, înfățișarea acestora devenind cu desăvârșire respingătoare. Este foarte probabil ca țărani de la câmpie, prin starea și aspectul picioarelor, mai mereu fără încăltăminte ori al mâinilor, să fi amintit astfel de animale și să-și fi atras suprumele. De aceea, celui care, prin fizicul său evoca, ceea ce se numea metaforic *coajă*, i s-ar fi atribuit sugestiv, într-o anumită perioadă, porecla *cojan*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AFLR	= <i>Arhiva fonogramică a limbii române</i> a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
ALR I, 1, 2	= <i>Atlasul lingvistic român</i> . Publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I. Cluj, 1938 [h. 1–150], vol. II, Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 150–302], (punctele 012 Liumnița, 013 Tânareca; anhänge efectuate de Sever Pop).
ALRR - Munt. și Dobr.	= <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea</i> , de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, I-II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, 2007.
Arvinte, <i>Terminologia</i>	= V. Arvinte, <i>Terminologia exploaării lemnului și a plutăritului</i> , în „ <i>Studii și cercetări științifice</i> ”, Filologie, Anul VII (1957), fasc., p. 1–185.
Atanasov 2002	= Petar Atanasov, <i>Meglenoromâna azi</i> , Editura Academiei Române.
Bernecker	= E. Bernecker, <i>Slawisches etymologisches Wörterbuch</i> , I Band (A–L), Heidelberg, 1908.
Cap	= Th. Capidan, <i>Meglenoromânia. Literatura populară la meglenoromâni</i> , vol. II, 1928.
Densusianu, ILR	= Ovid Densusianu, <i>Istoria limbii române</i> , Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.
DEXI	= <i>Dicționar explicativ ilustrat</i> , coordonator științific Eugenia Dima, ARC, Gunivar, 2007.
Dialectologie	= <i>Dialectologie română</i> , de Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, Editura didactică și pedagogică, 1977.
Dms	= Nicolae Paia, Teodor Minda, <i>Dicționar megleno-român</i> (lucrare în manuscris aflată în <i>Arhiva</i> Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”).
DP	= Dimitrie Papatsafa, <i>Prikozmur din Meglenia (Мегленеко – Влашки приказни)</i> , Skopje [1997].

Ghibănescu, <i>Vorbe</i> Gl. Argeș GS	= Gh. Ghibănescu, <i>Din traista cu vorbe</i> (101 curiere literare), Iași, 1906. = D. Udrescu, <i>Glosar regional Argeș</i> , 1967.
Herzog, Gherasim	= <i>Grai și suflet</i> . Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu. București (1924) §.u.
Laurian, Massim <i>Lexic. reg.</i>	= Eugen Herog, Vasile Gherasim, <i>Graul dialectului mărginean</i> , în „Codrii Cosminului”, 1924, p. 355–401. = A.T. Laurian și I.C. Massim, <i>Dictionarul limbei române</i> , I-II, 1871, 1876. = <i>Lexic regional</i> , I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
MDA	= Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan-Al. Rosetti; <i>Micul Dictionar Academic</i> , vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, UE.
Mihăilă 1960 Pap M	= Gh. Mihăilă, <i>Împrumuturi vechi sud-slave</i> , București. = Pericle Papahagi, <i>Megleno-români. Studiu etnografico-filologic</i> . Partea III, <i>Texte</i> , 1902, p. 45–184.
Pârvescu 1908 Philippide, O. A.	= Pompiliu Pârvescu, <i>Hora din Cartal</i> , I, București. = Al. Philippide, <i>Opere alese. Teoria limbii</i> . Editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. Cu studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu. București, Editura Academiei, 1984.
Pușcariu, LR Sbiera, <i>Povești</i>	= Sextil Pușcariu, <i>Limba română</i> . Vol. I. <i>Privire generală</i> . București, 1940. = Ion al lui G. Sbiera, <i>Povești poporane românești</i> . Din popor luate și poporului date de... Cernăuți, 1886.
SDLR	= August Scriban, <i>Dictionarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)</i> . Ediționarea întâia, Iași, 1939.
Sevastos, <i>Nunta</i>	= E. Sevastos, <i>Nunta la români</i> , Studiu istorico-etnografic comparativ. București, 1889.
Stoian, <i>Păstoritul</i> Şez.	= I. Stoian, <i>Păstoritul în Râmniciu-Sărat</i> . (În revista „Grai și suflet”, VI, 1934). = <i>Şezătoarea</i> . Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălticeni. Anul I, 1892 §. u.
Teodorescu, P. P. TDM, I	= G. Dem. Teodorescu, <i>Poesii populare române</i> , Culegere de..., București, 1885. = <i>Texte dialectale. Muntenia</i> , sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973.
Vasiliu, <i>Cântece</i>	= Al. Vasiliu, <i>Cântece, urări și bocete de-ale poporului</i> , adunate de..., 1909.

COAJĂ, COJAN, COJI, UNE FAMILLE LEXICALE COMPLÉTÉE?

(Résumé)

L'auteur discute «le cas» d'un vieux emprunt slave, *coajă*, dont le sémantisme étymologique, selon certains linguistes (Sextil Pușcariu, Gheorghe Mihăilă) n'existerait plus en roumain.

En partant des choix des matériaux dialectaux, plus vieux et plus nouveaux, la présente intervention commente «le destin» de ce terme, conservé exclusivement dans les parlers, au sens originaire de «peau» (d'homme ou d'animal). Plus encore, en base du même sens, on a développé une microfamille lexicale: le verbe *coji* et le nom *cojan*.

Cuvinte-cheie: coajă, cojan, coji, derivare, derivat, mocan.

Mots-clés: coajă, cojan, coji, dérivation, dérivé, pastourea.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13